

Hozzászólás Pokol Béla jogrendszer-kettőződésrel kapcsolatos elgondolásához

I. Az ún. alkotmányi jog problematikája

A nyugati típusú jogrendszerek fejlődési irányával, perspektíváival, a jog posztmodern tendenciájának természetével kapcsolatban, továbbá e nemzetállami keretek között kifejlődött jogrendszereknek a globalizálódó világban mutatkozó teherbíró képességével összefüggésben számos értékes elemzés született az elmúlt évtizedekben.² Mindezek között is különösen gondolatébresztő Pokol Béla nemrég elkészült tanulmánya, A jogrendszer duplázódása. A szerzőt gondolatai megfogalmazásához az eddigi kutatásai közül két nagyobb kutatási iránya, sőt ezek sajátos összetalálkozása vezette el. Ezek közül az irányok közül az egyiket a jogrendszer rétegeivel kapcsolatos kutatások csoportja,³ a másikat a globalizációval és a jurisztokratikus rend kialakulásával összefüggő vizsgálódások terrénuma adja.⁴

Jelen reflexióink során Pokol számos állítását nem csupán adottnak, de olyannak is vesszük, amelyek – noha jelenleg is vita tárgyát képezik a szakirodalom egy részében, de – kellő részletességgel való kifejtettségük és megalapozottságuk okán lényegében helytálló tényközléseknek tekinthetők. Kiemelt módon e körbe sorolhatók Pokolnak a globális uralmi renddel és a globális alkotmányoligarchiával kapcsolatos megállapításai, amelyeket a Pokollal vitatkozó szerzők sokkal inkább csupán minősítettek és értékelték, mintsem cáfoltak. A jogrendszer megduplázódásáról szóló tanulmányban előkerülnek olyan sommás megállapítások, amelyeknek a bővebb igazolásától a szerző az adott helyen azért tekinthetett el, mert a közelmúltban megjelent két monográfiájában bőséges szakirodalmi hivatkozással támasztotta alá hasonló tartalmú kijelentéseit.⁵ Így tehát nem volt szükséges ismételtén igazolni a következők megállapítását sem: *„Ez az alkotmánybírói főhatalom pedig abban leli racionalitását a globális szinten domináns amerikai hatalmi elitek részére, hogy az egyes országok alkotmányait igyekeznek fokozatosan beilleszteni – alapítványaik, szellemi agytrösztjeik és az ezek által támogatott helyi jogász elitek ebbe becsatolt részei által - egy egységes globális alkotmányértelmezési rendszerbe. Ennek révén a formailag önálló államok parlamenti törvényhozásai felett egy sűrűn összefonódó globális alkotmányoligarchia*

¹ Dr. habil. Szmodis Jenő egyetemi docens, NKE, ÁNTK, Kormányzástani és Közpolitikai Tanszék, Szmodis.Jeno@uni-nke.hu

² Ádám Antal: A posztmodernitás jogi sajátosságairól, Társadalmi Szemle 51. évf. 1994. 4. szám 16-26.; Francesco Galgano: Globalizáció a jog tükrében. hvgorac Lap és Könyvkiadó Kft. 2006.; Karácsony András: Világtársadalom, posztmodern, jog. Magyar Szemle, 1998. 7. évf. 5-6.117-135.; Varga Csaba: A jog mint kultúra?, Jogelméleti szemle 2002/3. szám.; Szmodis Jenő: A nyugati jog alkonya. Állam- és Jogtudomány, 2007. 48. évf. 1. szám 69-97.

³ Pokol Béla: A jog szerkezete. Rejtjel, Budapest, 1998.

⁴ Pokol Béla: Jegyzetek a transzatlanti uralmi rend kiépüléséről. Jogelméleti Szemle. 2004/2. <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol18.html> (Letöltés 2020. 01. 25.); Pokol Béla: Olajfegyver és globális uralmi rend. (Olvasónapló) (William F. Engdahl: Mit der Ölwaŕfe zur Weltmacht. Der Weg zur neuen Weltordnung. Dr. Böttinger Verlag. Wiesbaden. 1992). Jogelméleti Szemle 2004. 3. <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol19b.html> (Letöltés 2020. 01. 25.); Pokol Béla: Jegyzetek a transzatlanti uralmi rend kiépüléséről. Jogelméleti Szemle. 2004/2. <http://jesz.ajk.elte.hu/pokol18.html> (Letöltés 2020. 01. 25.); Pokol Béla: A jurisztokratikus állam. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2017.; Pokol Béla: Az európai jurisztokrácia, az Európai Unió jurisztokratikus szerkezetének kérdései. Dialóg Campus, Budapest, 2019.

⁵ Lásd különösen Pokol 2017 és Pokol 2019.

*szerveződött meg fokozatosan az 1980-as évek végétől.*⁶

Pokol helyesen állapítja meg a politikai rendszer bizonyos fokú megduplázódását is, amelyben a parlamenti többség törvényhozásával szemben kialakul egy azt korlátozó társadalomirányítási rendszer, amelynek látható szervezete az alkotmánybíróság, normatív tartalma pedig a számos deklarációt megáiban foglaló kartális alkotmányokon túl az alkotmánybírósági döntések esetjoga.⁷ Pokol számos helyen rámutat arra is, hogy az alkotmánybírósági rendszerek jórészt amerikai szorgalmazásra születtek meg a második világháborút közvetlenül követően, majd évtizedekig lassabban és fokozatosan, illetve az 1989-es kelet-közép-európai változások nyomán ismét nagyobb hullámban. Ennek következtében világos az is, hogy ez a „második politikai” rendszer csupán formálisan illeszkedik a nemzetállami keretek közé, de facto azonban számos szállal kötődik a globális uralmi rend informális struktúrájához.

Pontosan emiatt tűnik terminológiaiag pontatlannak Pokol azon szóhasználata, hogy az alkotmánybíróságok által kiformált normatív rendszert egyfajta „alkotmányi jognak” nevezi, szembeállítva azt a „törvényhozási joggal”.⁸ Ez a szóhasználat ugyanis az alkotmánybíráskodásnak, és az alkotmánybíróságok működése nyomán kialakuló rendszernek pontosan azt a globális kötődését és jellegét fedti el, amelyet a szerző számos helyen oly világosan feltárt.⁹

Pokol ezt követően latolgatja annak lehetőségét, hogy ennek az általa „alkotmányi jog”-nak nevezett terrénumon belül vajon megtalálhatóak-e azon sajátos jogi rétegek, amelyeket a nemzeti jogrendszerek tekintetében a korábbi évtizedekben bemutatott. Ennek megfelelően igyekszik meghatározni az alkotmányi jognak a *szövegrétegét*, a *jogdogmatikai rétegét* és az *esetjog rétegét*. A törekvés mindenképpen szellemes, bizonyos szempontból logikus és létjogosultnak is tűnő. Azon túl, hogy a korábban mondottak szerint az alkotmányi jog és a törvényhozási jog szembeállítása megkérdőjelezhető, a legfőbb aggályt e törekvéssel kapcsolatban abban látjuk, hogy egy kifejezetten a globális politika által vezérelt folyamat olyan hagyományos jogtudományi fogalomkészlettel igyekszik analizálni, ami nem feltétlenül alkalmas a vizsgált jelenségek elemzésére és pontos leírására. A nemzeti jogrendszerek esetében ugyanis a szabályréteg, a dogmatikai réteg és az esetjogi réteg kialakulása egy több évszázados organikus fejlődés eredménye volt. E rétegek azonosításában Pokolnak – természetesen számos szerző megállapításának kritikai elemzése nyomán – kiemelkedő szerepe van. Tökéletesen logikus az az igyekezet, hogy egy, a szemünk láttára kialakuló jogi jelenségben megkíséreljük tetten érni azokat a strukturális elemeket, amelyek az általunk már ismert nemzeti jogrendszerekben felismerhetők.

Megítélésünk szerint az alapvető kérdés továbbra is az, hogy a Pokol által „alkotmányi jog”-nak nevezett jelenség ténylegesen melyik közegben, a *nemzetállam* keretei között, avagy a *globális* térben értelmezendő-e. Ha a Pokol által javasolt kifejezés által sugalmazottakkal egyetértünk, és arra hajlunk, hogy az alkotmányi jog a nemzetállami kereteken belül értelmezendő, úgy erősen vitatható, hogy ez a jog olyan önálló rétegekkel rendelkezhet, mint a nemzeti jogok általában. Hogy ennek az „alkotmányi jognak” van bizonyos szövegrétege, kétségtelen. Semmisem igazolja azonban azt, hogy a „törvényhozási jog” nyomán kiforrott dogmatikai megfontolásainkat érvénytelennek nyilvánítsuk az „alkotmányi jog” vonatkozásában. Sőt éppen ellenkezőleg. Arra célszerű törekednie a jogtudománynak és a

⁶ Pokol kézirat 7-8.

⁷ Pokol kézirat 8.

⁸ Pokol kézirat 9. Lásd különösen a tanulmány negyedik fejezetének címét: Az alkotmányi jog és a törvényhozási jog hármas jogréteg szerkezetének eltérései

⁹ Különösen fontos hangsúlyoznunk, hogy mind Pokol, mind pedig a saját szóhasználatunkban „alkotmányi jog”-on nem az alkotmányjog egészét kell érteni, hanem annak csupán azt a részét, amelynek létrejötté a nemzetállami kereteken kívüli inspirációból, nevezetesen amerikai és globális auktorok ösztönzésére született.

jogirodalomnak, hogy az úgynevezett alkotmányi jog működése során ne csupán a hagyományos jogdogmatikai fogalmainkat, hanem bevett jogelveinket is számon kérje, és minden olyan esetben, amikor ezektől a dogmatikai megfontolásoktól, a bevett, többnyire római jogi alapú jogelveinktől ez az alkotmányi jog eltérni látszik, követelje meg az eltérés alapos megokolását.

A legnagyobb veszélyek egyike többek között éppen az, hogy a szakirodalmi diskurzusok alapján létrejön-létrejöhet egy olyan fogalomkomplexum, amelyet vizsgálat alá véve és elemezve egyes jogtudósok hajlamosak egy önálló dogmatikai réteget azonosítani. Ha valaki, úgy éppen Pokol Béla látja legtisztábban, hogy az uniós jog elsőbbségének semmivel sem igazolható „dogmája” miféle úton és módon született meg, és terjedt el.¹⁰ Pokol munkái ugyancsak felhívják a figyelmet a kommunikáció valóság-keletkeztető hatásaira. Hogy mindez a közgazdaságtudomány berkein belül hogyan valósult meg, arra pedig Csaba László kutatásai¹¹ alapján magunk is felhívtuk a figyelmet.¹²

Ha tehát arra hajlunk, hogy az úgynevezett alkotmányi jogot a nemzetállami jog részeként értelmezzük, akkor legalább két problémával kell szembesülnünk. 1) Ekkor mindenekelőtt zárójelbe tesszük azt a tudást, amit az euró-atlanti kultúrkör nagyjából egy évszázados alkotmányjogi fejlődéseiről, annak a globális uralmi rendhez való kötöttségéről – többek között éppen Pokol Béla kutatásaiból – megtudtunk. 2) Ha mindemellett még azt is feltételezzük, hogy nemzetállami keretek között kettős jogrendszert és kettős dogmatikai és esetjogi rétegeket tudunk megállapítani, úgy semmivel sem indokolhatóan járulunk hozzá annak teoretikus igazolásához, aminek a legitimitása eleve megkérdőjelezhető. Ha nemzetállami keretek között a jogrendszer és a jogrendszeri struktúra megduplázódásáról beszélünk, úgy arról is számot kell adnunk, hogy a különböző jogrendszerek vonatkozásában ki tekinthető jogalkotónak, autoritásnak. Ha ezt a kérdést tovább elemezzük, feltétlen el kell jutnunk azokhoz a megállapításokhoz, amelyet Pokol az ún. alkotmányi jog eredetének tekintetében megtett, nevezetesen a külső indukációkhoz, ám amelyeket elleplez és zárójelbe tesz egy olyan felfogás, amely szerint az ún. alkotmányi jogot nemzetállami keretek között lehet, vagy épp szükséges értelmezni.

Abban az esetben azonban, ha az ún. alkotmányi jogot a globális térben, annak termékeként értelmezzük és határozzuk meg, óhatatlanul felmerül a kérdés, vajon létjogosult-e egy ilyen intellektuális konstrukció esetén olyan „jogrendszer-réteg”-i kategóriákat (szövegréteg, dogmatikai réteg, esetjogi réteg) alkalmaznunk, amelyek bemutatására Pokol törekszik. Ha ugyanis elfogadjuk azt a lehetőséget, hogy az ún. alkotmányi jog nem más, mint globális gazdasági auktorok informális szabályozási tevékenységének lenyomata az egyes nemzeti jogrendszerekben, mindenekelőtt azt a kérdést kell feltennünk, vajon ezeknek a globális auktoroknak szándéka volt-e, szándéka lehetett-e egy, a Pokol rendszere által értelmezhető struktúra létrehozása, illetve ilyen szellemi konstrukciókra alapozták-e a jogalkotásokra kifejtett hatásaikat. Aligha feltételezhető, hogy a gazdasági megfontolásokon és várt eredményeken kívül a globális auktorok szándéka kiterjedhetett valamiféle dogmatikai rendszer, strukturált jogi komplexum megalkotására is, vagy, hogy ilyen konstrukciókat tekintetbe vettek volna. És ezen a ponton leginkább azt célszerű belátnunk, hogy a legkülönbözőbb módon oktrojált „alkotmányi jogi” struktúrák teoretikus magyarázatával

¹⁰ Pokol 2019.

¹¹ Csaba László: Európai közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2014.; Csaba László: Áttörés a világ közgazdaságtanában? - vagy mégsem? Köz-gazdaság 10. évf. 2015/3. 89-104.; Csaba László: Ragadozó tigrisek a globális gazdaságban. Újratermelődnek a válságjelenségek. (interjú; riporter: Nagy Ida), Demokrata XX. 24. 2016. június 15. 16-18.

¹² Szmodis, Jenő: Terminological Problems around the So-called „Juristocratic State” In: Béla, Pokol; András, Téglási (szerk.) Die stufenweise Entstehung des juristokratischen Staates – The Gradual Emergence of the Juristocratic State, Dialóg Campus Kiadó-Nordex Kft, Budapest, 2019., 81-90.

éppen egy illegitim folyamat legitimálásához járulhatunk hozzá.

Pokol szellemes és lényeglátó felismeréseit nagyra értékelve, és azokra éppenséggel támaszkodva el kell tehát utasítanunk a jogrendszer megduplázódásával kapcsolatos elgondolásokat és mindazt a terminológiát, ami azt a látszatot kelti, hogy a Pokol által vázolt folyamatok valamiféle organikus jogfejlődés részét képezik. Akkor már sokkal inkább beszélhetünk a jogrendszer *megtriplázódásáról*, esetleg teljes *dekonstruálásáról*, vagy még inkább egy globális *pszeudojog* megalkotására tett kísérletről, melynek fokozatosan ki kell majd szorítania mindazt, amit ma jognak tekintünk.

Triplázódás alatt egy olyan normastruktúra létrehozatalát érthetjük, ami nem csupán a nemzetállami jogrendszerektől tér el, de ami különbözik a többé-kevésbé transzparens folyamatok által létrejött nemzetközi jortól is. A Pokol által alkotmányi jognak nevezett jogi réteg eredetét és céljait tekintve ugyanis nyilvánvalóan bizonyos különbségeket mutat a nemzeti jogokhoz képest, mindazonáltal annak ellenére nem tekinthető nemzetközi jognak, hogy kiformalódása a globális térből indul. A jelenség triplázódásként való meghatározása azonban azért problematikus, mert míg mind a nemzeti jognak, mind pedig a nemzetközi jognak a forrása többé-kevésbé világosan áll előttünk, addig az „alkotmányi jog” jelenségsorozatja esetén a formális auktorok (parlamentek) eltérnek a de facto auktoroktól (a globális erőter szereplőitől, vagy Pokol egyik kifejezését kölcsönvéve: a globális alkotmányoligarchiától).

II. A jogrendszer dekonstrukciója és a pszeudojog kialakulása

A folyamat leginkább egy dekonstrukciós tendenciára emlékeztet, amelyben az „alkotmányi jog” lényegében nem csupán fölébe kerül a nemzeti jogrendszernek, de azt számos vonatkozásban roncsolja és ki is üresíti. Erre az egyik példa lehet talán az ún. „átsugárzás” teóriája, amit a magyar bíróságok és az Alkotmánybíróság a német Alkotmánybíróság gyakorlatából és fogalmi készletéből vesznek át. Tetten érhető itt, hogy a jogi érvelés, az indoklás elrugaszkodik nem csupán a hazai joganyag szövegétől, de az ahhoz szorosan kapcsolódó tudományos terminológiától, dogmatikai és jogelvi rendszertől is, és idegen ország normakontrollt gyakorló szervének terminusaira és érvelésére hagyatkozik. Ezzel pedig hatást gyakorol nem csupán a hazai jogszolgáltatásra, de közvetett módon a jogalkotásra is, mely kénytelen-kelletlen tekintettel van a magyar bíróságok és az Alkotmánybíróság kölcsönzött érvrendszerére. Mindez tehát a hazai jog, és belső rendszerének voltaképpen „dekonstruálását” jelenti.

Történik pedig mindez egy pszeudojog kialakításának és bevezetésének folyamatában. Amikor ugyanis a jogszolgáltató szervek ilyen mélyen és markáns módon hatnak ki a jogalkotás és a jogalkalmazás jelenségeire, az egyik legfontosabb római jogi jogelv, a *praetor ius facere non potest* elve sérül. Távrolról sincs már szó a bíróságok jogfejlesztő tevékenységéről. Pontosan azért, amit Pokol helyesen tapint ki a folyamatban. A bírósági jogszolgáltató tevékenység és az úgynevezett alkotmányi jog vonatkozásában ugyanis joggal merül fel az a kérdés, hogy ennek a mechanizmusnak, mik is a dogmatikai alapjai. Ez a kérdés nem merülhetne fel, ha az ún. alkotmányi jog és az ahhoz kapcsolódó esetjog híven ragaszkodna a jogtudomány már kialakult fogalom- és dogmatikai készletéhez. Arról van nevezetesen szó, hogy míg a bíróságok normál jogfejlesztő tevékenysége szorosan kötődik az évszázadok alatt kialakult fogalmi és dogmatikai struktúrákhoz, addig a Pokol által vázolt „fejlődés” mindezekkel oly mértékben szakít, hogy nem egészen indokolatlanul merülhet fel egy önálló dogmatikai réteg feltárásának igénye. Csakhogy míg a rendes bírósági tevékenység jogfejlesztő hatása kapcsolatot tart egy több mint kétezer-ötyszáz éves tudományos fejlődéssel, addig az alkotmányi jognak nevezett jelenség ahhoz a vonathoz

hasonlít, ami menet közben maga előtt rakja le a síneket. Egy pszeudojog képződik, ami ugyan semminemű kapcsolatot nem tart fenn a hagyományos jogdogmatikával, mindebből azonban egyáltalán nem következik, hogy ennek az intellektuális konstrukciónak van saját dogmatikája. Mindezt persze Pokol is helyesen értékeli, hiszen a megduplázott jogrendszer szövegrétege mögött, annak nyomán felismerni vél egy sajátos esetjogot, de leginkább a dogmatikai réteg meglétét hiányolja. Feltételezi, hogy annak elvileg lennie kell, kimutatni azonban nem tudja.

Abban az esetben azonban, ha elfogadjuk, hogy itt voltaképpen egy pszeudojoggal állunk szemben, könnyen leszámolhatunk az olyan teoretikus elvárásainkkal, hogy körvonalazódjon előttünk egy reális jogrendszer reális dogmatikai struktúrája. A dolog egyik veszélye éppen az, hogy ez a pszeudojog hatalmi pozíciójából fakadóan képes fokozatosan szétroncsolni a nemzeti jogrendszerek szövetét, tehát mind szövegrétegét, mind dogmatikai rétegét, végső soron pedig zárójelbe teszi a nemzeti jogrendszerek esetjog rétegét is. Nem tartja a kapcsolatot a hagyományos jogi kultúrával, ám – miközben utóbbit roncsolja – nem képes felmutatni egy, az általa tönkretett és elnyelt rendszerhez hasonló koherenciájú értékrendet, fogalmi és dogmatikai rendszert, sőt mindezt nem is ígéri. Teljes dominanciára jutva, a hagyományos jogi értékek felszámolása után pedig nem is marad semminemű olyan szilárd argumentum a jogászság kezében, amivel megkérdőjelezhetné ennek a pszeudojognak a létjogosultságát.

A megduplázódó jogban, voltaképp a pszeudojogban jelen vannak bizonyos jelszavak, mint az egyéni szabadság, a személy mindenirányú kifejtéséhez való joga, a szegregáció tilalma, miközben a társadalom organikus realitásával összefüggő minden érték és jogelv, mint a kölcsönösség, jóhiszeműség, a rendeltetészerű joggyakorlás, a szükségesség és az arányosság elve, a jogok és kötelezettségek egyensúlya valósággal kilúgozódnak mind az érvrendszerből, mind pedig a jogrendszerből. Az „alkotmányi jogban” primátusra tesznek szert bizonyos absztrakt – zömmel individuális – „értékek”, és ebben a szférában fel sem merül, hogy minden érték rendelkezik egy vele ellentétes előjelű másik értékkel is (például egyéni szabadság versus közérdek), és a jog lényege nem más, mint ezek egyensúlyát megtalálni, és érvényre juttatni. Ez az ún. alkotmányi jog tehát annyiban is egyfajta pszeudojog, hogy szakít a jog legalapvetőbb funkciójával, az egyensúly-elv érvényesítésére való törekvéssel.

Mindez a fejlemény csak részben függ össze a jogfejlődésnek ama individualizációs folyamatával, amiről Maine másfél évszázaddal ezelőtt írt.¹³ Itt ugyanis már távolról sem a státusztól a kontraktusig vezető fejlődési ívről van szó, mintsem végeredményben magának a kontraktusnak is a tagadásáról. A tökéletes individualításban ugyanis már a kontraktus sem értelmezhető másként, mint egy olyan múltbeli esemény lenyomata, amelynek komolyan vétele akadályát képezi a személyes szabadság mindenkorai kiteljesítésének. Látnunk kell azt is, hogy a tökéletes és végletekig vitt individualításban maga a jog is értelmét veszíti, hisz a jog nem más, mint társadalmi jelenség, s ha magát a társadalmat, mint sajátos entitást nem tételezem, úgy magát a jogot sem lehetek képesek a jelenségvilágban elhelyezni és értelmezni. Az úgynevezett alkotmányi jog erősen individualista tendenciájával tehát ennyiben is a jog tényleges dekonstrukcióját jelenti, mégpedig egy pszeudojogot képező diskurzus formájában.

Az elmúlt fél évszázad történettudománya és művészetfilozófiája tudomásunkra hozta, hogy nem csupán történelem, de igazság sincs, csupán narratívák és diskurzusok vannak. Időszerű volna belátnunk, hogy mindennek a jogra és a jogtudományra nézve is következményei mutatkoznak. Elég csupán a kvótahatározatra és annak bírósági felülvizsgálatára gondolnunk. A józan, jogdogmatikai és jogelvi megfontolások helyét átvették a jogalkotói és jogszolgáltatói diskurzusok, amelyek egyszerűen figyelmen kívül

¹³ Henry Sumner Maine: Az ősi jog, Gondola'96 Kiadó, Budapest, 1997. 19.

hagyják nem csupán a társadalmi realitásokat, de a hagyományos jogi gondolkodás teljes érvrendszerét is. Ilyen körülmények között kevésbé a jog megduplázódásáról célszerű beszélnünk, mint sokkal inkább néven kell neveznünk a valóságot: egy ultraliberális narratíva mint pszeudojog lép a jog helyébe, és ez a narratíva éppen azért nem diszkusszív, mert hatalmi pozíciójából adódóan megengedheti magának, hogy minden más narratívát kiszorítson a diskurzustérből. A jog természete szerint diszkusszív, mint ahogy a jog egyik legfontosabb jelensége, a per is kontradiktórius. Ez a pszeudojog azonban többek között éppen a valós és érdemi diskurzus elutasításával igazolja nem-jog jellegét.

Jack M. Balkin viszonylag korán, már 1987-ben felhívta a figyelmet a derridai dekonstrukció és a jogelmélet kapcsolódási pontjaira.¹⁴ Balkin nem csupán a dekonstrukcióban rejlő lehetőségekre mutatott rá, de megvilágította annak veszélyeit is. Nem utolsó sorban azt, hogy e módszer úgy roncsolja a meglévő teoretikus struktúrákat, hogy a helyükbe semmit nem állít. Megkockáztatta azt az azóta különösen igaznak bizonyult feltevését is, hogy a dekonstrukció módszerét inkább a baloldali gondolkodók preferálják. Három évvel később maga Derrida is közzétette a maga nézeteit a dekonstrukció és a jog kapcsolatáról.¹⁵ Míg a jog fogalmát – a jog mögött megjelenő erőre hivatkozással – igyekszik eloldani az igazságosság fogalmától, addig az igazság fogalmával éppenséggel magát a dekonstrukciót azonosítja.¹⁶ Hogy Derridánál a bíró joghoz kötöttsége gyakorlatilag feloldódik, és a normaszöveggel együtt zárójelbe helyeződik az értelmezési tevékenység közegében, lényegében meg sem lepődünk, hiszen mindez okszerűen következik az igazsággal azonosított dekonstrukció lényegéből, a narratívák és értelmezések polifóniájából. Két évvel később, 1992-ben a tekintélyes Routledge kiadónál már vastkos, több mint négyszáz oldalas tanulmánykötet jelenik meg a dekonstrukció és az igazságszolgáltatás lehetőségeiről.¹⁷

Ezen a helyen nem lehet feladatunk részletesen bemutatni a derridai koncepció behatolását a jogfilozófiába, a *Critical Legal Studies*en keresztül térnyerését az amerikai jogi oktatásban, mindennek pedig a kapcsolatát felvázolni a bíróságok szövegtől való fokozatos azon elszakadásától, amiről Pokol a már hivatkozott munkáiban bőségesen ír. Ami ennél fontosabb, hogy a jelenség lényegét helyesen azonosítsuk. A programszerűen meghirdetett párhuzamos értelmezések világában pontosan annak a lehetősége szűnik meg, hogy rendelkezünk egy kitüntetett értelmezéssel. Egy olyanal, amit jogdogmatikai rendszerünk, jogelméleti eszközeink és jogelvi készletünk a leginkább legitimként tüntethet fel előttünk. Az értelmezési lehetőségek nem állnak többé egymással hierarchikus viszonyban, mert a dekonstruktív értelmezési módszer nem tart igényt a jogtudomány bevett eszközeire és módszereire.¹⁸ A kérdés tehát nem az, hogy a szemünk láttára létrejövő narratív pszeudojog rendelkezik-e dogmatikával, hanem az, hogy a hagyományos jogrendszerek megőrizhetik-e a továbbiakban dogmatikai, jogtudományi és jogelvi alrendszereiket egy olyan helyzetben, amelyben egy pszeudojog telepszik rájuk, és amely utóbbinak a lényegéhez tartozik mindenféle dogmatikai, jogtudományos megfontolás és hierarchikus viszony tagadása.

III. A választottbírók sajátos szerepe

Mindezzel a folyamattal szorosan összefügg az arbitráció, de még inkább a jog

¹⁴ Jack M. Balkin: Deconstructive Practices and Legal Theory. Yale Law Journal Vol. 96. Issue 4 743-786.

¹⁵ Jacques Derrida: The Force of Law: The Mystical Foundation of Authority. Cardozo Law Review Vol. 11 Nrs 5-6 July/Aug. 1990. 919-1045.

¹⁶ Derrida 1990 945.

¹⁷ Drucilla Cornell – Michael Rosenfeld – David Gray Carlson (eds.): Deconstruction and the Possibilities of Justice. Routledge, New York – London, 1992.

¹⁸ A dekonstruktivist Drucilla Cornell vonatkozásában erről lásd bővebben Kevevári István: Drucilla Cornell és a határ filozófiája. Jogelméleti Szemle 2016/1. 38-50. különösen 49-50.

arbitrálódása. Ha ugyanis az a cél, hogy a döntések minél inkább szakadjanak el a normaszövegtől, egyúttal a döntések nyomán egy új szokásjog alakuljon ki, úgy az ez irányba mutató tendencia erősödését sokkal inkább várhatjuk a választott bíróságoktól, amelyeknek tagjai – szemben a hivatalnok bírakkal – csupán alkalmoszerűen és nem professzionálisan hozzák meg ítéleteiket. A választott bíróságok oly mértékű térhódításának, ami az utóbbi évtizedekben tapasztalható, egyébként igen nehéz elméleti megindokolását adni. A gazdasági tevékenységekkel kapcsolatos ítéletek gyors meghozatalához fűződő érdek önmagában aligha lehet elegendő a tendencia igazolásához. Ugyanis egyéb lehetőségek is, például a perrendtartásokba illesztendő különleges, gyorsított eljárások, megoldást kínálhatnak gyors döntéshez fűződő érdekek és szükségletek kielégítéséhez. Az egyelőre elbukott TTIP, valamint az Európai Unió és Kanada közötti szabadkereskedelmi egyezmény (CETA) anélkül tartalmazott választott bírósági mechanizmusokra vonatkozó utalást, hogy ennek szükségességét bárki igazolta és elméleti megalapozását bárki megadta volna. Pontosan fogalmaz a Magyar Természetvédők Szövetségének „CETA háttéranyag magyar európai parlamenti és országgyűlési képviselőknek, illetve a magyar kormányzat számára” című dokumentuma: „2015 őszén az Európai Unió kereskedelmi biztosa, Cecilia Malmström olyan javaslatot fogalmazott meg, amely a jövőben rendkívül kiterjedt jogokat biztosítana a külföldi befektetőknek valamennyi uniós kereskedelmi megállapodás során. Ebben az időszakban a nyilvánosság fokozódó aggodalommal kísérte, hogy az Európai Unió kereskedelmi megállapodásai, így a TTIP illetve CETA egy úgynevezett befektető-állam vitarendezési mechanizmust (ISDS) tartalmaznak. A számos már érvényben lévő nemzetközi kereskedelmi és beruházási szerződésben szereplő vitarendezési mechanizmusra támaszkodva a nagyvállalatok számos, gyakran heves vitákat kiváltó peres eljárást indítottak olyan államok ellen, amelyek a közegészségügy, a környezet vagy a közérdek védelmét szolgáló szabályozást fogadtak el.”¹⁹ A dokumentum III. fejezete, amelynek címe „A befektetési bírósági rendszer (ICS) állandósítani fogja a vállalatok támadásait az egészséggel és a környezettel szemben”. Számos környezetvédő szervezet (Canadian Centre for Policy Alternatives, a Corporate Europe Observatory, a Föld Barátai Európa, a Forum Umwelt und Entwicklung és a Transnational Institute) által, konkrét jogesetek elemzése alapján készített tanulmányra²⁰ hivatkozással leszögezi: „Az egyes esetek alapos elemzése azt mutatja, hogy az ICS nemhogy nem küszöbölne ki egyet sem a sok vitát kiváltó peres támadások közül, de minden bizonnyal meg is sokszorozná azok számát. A javasolt szabályokban semmi sem korlátozná a vállalatokat abban, hogy megtámadják az emberi egészség és a környezet védelmében hozott kormányzati döntéseket, a választott bírák pedig könnyűszerrel dönthetnének a vállalatok javára, arra kárhozható az államokat, hogy jogos közpolitikai intézkedéseik után dollármilliárdos kártérítést fizessenek.”²¹ A dokumentum a már hivatkozott nemzetközi tanulmányra alapozva megállapítja továbbá: „A Bizottság által alkalmazott tág, lazán definiált fogalmak, mint a „nyilvánvaló önkényesség” és az „igazságos és méltányos bánásmód” legalább olyan szélesre tárja a vállalatok előtt a kaput, hogy választott bírósági eljárásokat indítsanak államok ellen, mint a jelenlegi ISDS rendszer.”²² Felhívja továbbá a figyelmet arra is, hogy „Ahelyett, hogy korlátozná ezeket a kirívó eseteket, a befektetési bírósági rendszer valójában lehetőséget teremt a választott bírósági ügyek számának növekedésére, ugyanis a már érvényben lévő szerződésekkel ellentétben egyértelműen

¹⁹ https://mtvsz.hu/dynamic/ceta_gmo_isds_ics_jogszerusege_es_egyebek_hatteranyag.pdf 4. oldal (Letöltve: 2020. 01.12.)

²⁰ Investment Court System put to the test: new EU proposal will perpetuate investors' attacks on health and environment http://www.foeeurope.org/sites/default/files/eu-us_trade_deal/2016/icstest_web_0.pdf

²¹ https://mtvsz.hu/dynamic/ceta_gmo_isds_ics_jogszerusege_es_egyebek_hatteranyag.pdf 4. old.

²² ugyanott

bevezeti a befektetők „jogos elvárásainak” fogalmát.”²³

Amint arról a Magyar Természetvédők Szövetsége 2016 február 5-én beszámolt, „A német bírói szövetség (DRB) elutasítja az Európai Bizottság befektetési bírósági rendszerre (ICS) vonatkozó javaslatát, amely az elképzelések szerint része lenne a tervezett EU-USA "szabadkereskedelmi" egyezménynek (TTIP). A német bírók szerint nincs jogi alapja egy ilyen befektetési bírósági rendszer létrehozásának, és szükség sincs rá.”²⁴ Eredetileg a CETA is a TTIP szerinti befektető versus állam vitarendezési mechanizmust javasolta volna, azonban „a kritikák hatására az Európai Bizottság egy "új" befektetésvédelmi rendszert javasol, amelyet Befektetési Bírósági Rendszernek (Investment Court System - ICS) neveztek el. A Bizottság által javasolt "új" rendszer viszont csupán az ISDS átnevezése, a multik ugyanúgy beperelhetnék az egyes tagállamok kormányait, ha azok állampolgáraik egészségének vagy környezetünk védelme érdekében meghoznak bizonyos intézkedéseket.”²⁵ Ezt követően csatlakozott a legnagyobb német bírói szövetség (DRB) az Európai Bizottság által javasolt "új" befektetési rendszer ellenzőihez.”²⁶ Különösen figyelemreméltó a bírói szövetség jogi érvrendszere is. „A német bírói szövetség szerint egy ilyen, a befektetők számára létrehozandó különleges bíróság rossz irány. A szervezet szerint az EU-nak nincs is jogköre egy ilyesféle befektetési bíróság létrehozására. A Bizottság által javasolt befektetés-védelmi bírósági rendszer csökkentené az EU jogalkotási erejét, és megváltoztatná a tagállamokban és az EU-ban kialakult igazságszolgáltatási rendszert. A szervezet szerint nincs jogi alapja ilyen változtatások meghozásának. A tervezett befektetési bírósági rendszer a bírói függetlenségre vonatkozó kritériumoknak sem felel meg szerintük.”²⁷

A német bírói szövetség éleselméjűsége többek között abban érhető tetten, hogy nem csupán e törekvések káros és megalapozatlan voltát ismerik fel, de azt is, hogy egy ilyen irány a meglévő igazságszolgáltatási rendszer megváltozását is eredményezné. A szövetség lényegében tehát nem arról beszél, hogy a jogi rendszer megduplázódik, hanem arról, hogy az újonnan kialakuló szisztéma magához idomítja a régit.

Különösen azt a körülményt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a meglévő bírósági rendszerek több évszázados fejlődés nyomán érték el azt a funkcionális és szervezeti függetlenséget, amit alkotmányos garanciák oltalmaznak. Ha elfogadjuk azt, hogy ezek a rendes bíróságok valóban függetlenek, olyanok tehát, amelyek előtt a pernyertesség esélyével magát az államot is perelni lehet, semmi sem igazolhatja a választott bírósági rendszer további kiépítését.

Mindaz, amit eddig a jog dekonstruktivista, szabad értelmezéséről mondtunk, mindaz, amit a hivatkozott tanulmányok a jogrendszer egyre elasztikusabb fogalomhasználatáról, és a befektetőkkel szembeni előzékenységről írnak, és mindaz a tapasztalat, ami a választott bírósági ítélezés befektetőbarát gyakorlatával kapcsolatos, meglehetősen egy irányba mutat. Ez pedig nem más, mint egy olyan „jogrendszernek”, pontosabban pseudojognak a kiépítése, amelyben a gazdasági auktoroknak, a multinacionális vállalatoknak aránytalanul megnőnek a pernyerési esélyei. Nem véletlen talán, hogy Jacques Attali – az EBRD alapító elnöke, az Emmanuel Macron előbb a párizsi Rothschild bankházba, később a köztársasági elnöki székbe segítő szürke eminenciás²⁸ – miért is vizionálta a jövő jogrendszerét a szerződések és a választott bíróságok rendszerének. Amint azt 2003-ban írta: „A törvényeket szerződések

²³ https://mtvsz.hu/dynamic/ceta_gmo_isds_ics_jogszerusege_es_egyebek_hatteranyag.pdf 5. old.

²⁴ https://mtvsz.blog.hu/2016/02/05/ttip_a_nemet_biroi_szovetseg_ellenzi_uj_befektetesvedelmi_rendszert
(Letöltve: 2020. 01. 12.)

²⁵ ugyanott

²⁶ ugyanott

²⁷ ugyanott

²⁸ Morvay Péter: Macron, az elit álma. Hetek XXI/18. 2017. 05. 05.
http://www.hetek.hu/kulfold/201705/macron_az_elit_alma (Letöltés 2017. 09. 27.)

váltják majd fel, az igazságszolgáltatást pedig választott bíróság.”²⁹ Hogy ez miért volna szükséges, vagy a társadalom számára hasznos, arról Attali hallgat. Sőt, nem is állítja mindennek sem a szükségszerűségét, sem pedig a társadalmi hasznosságát.

A CETA új vitarendezési mechanizmusáról szóló tanulmányában Horváthy Balázs az ISDS választott bírósági szisztémával kapcsolatos ellenvetéseket három nagy csoportba osztja. Mindenekelőtt vannak, akik eleve azt vitatják, hogy bárminemű létjogosultsága lehet egy ilyen szisztémának olyan fejlett jogrendszerrel rendelkező országok esetében, mint az EU tagállamai. A második csoportba azok az ellenvetések sorolhatók, amelyek a rendszertől az államok szabályozási szabadságát féltik. A harmadik csoport tárgyalásakor Horváthy a következőket írja: „Végül az ISDS intézményi megoldásával kapcsolatos kritikai nézeteket érdemes megemlíteni. A legelterjedtebb modell ad hoc választottbíráskodáshoz hasonló intézményi megoldást vesz alapul (pl. ICSID), amelyben az eseti választottbírói feladatokat többnyire a befektetési jogban jártas ügyvédek látják el. Kizáró szabályok hiányában és a fórum eseti jellege miatt azonban gyakori, hogy a választottbírák más ügyekben vállalatokat képviselnek, és ez érdekkonfliktusokat eredményez.”³⁰

Hogy a CETA esetében az igen heves és megalapozott szakmai, társadalmi ellenállás következtében a vitarendezési mechanizmus több vonatkozásban finomodott, és távolodott az ISDS modelltől, mellékes abból a szempontból, hogy az eredeti elképzelések mire is irányultak. Azok ugyanis kellőképpen felfedték a rendszer támogatóinak valódi szándékait, amit az alighanem pusztán taktikai és időleges meghátrálás aligha feledtethet el. A CETA és a TTIP tervezete egyúttal kellően egyértelművé teszik Attali lakonikus tömörségű mondatát: „A törvényeket szerződések váltják majd fel, az igazságszolgáltatást pedig választott bíróság.”³¹ Az államok közötti, szükségszerűen többszörös kompromisszumokat tartalmazó, és így a normál jogalkotási termékekhez, a törvényekhez képest eleve homályosabb szövegezésű szerződések képezik majd a döntési alapot, amelyet a választottbírók dekonstruktivisták leleményességgel és kreativitással voltaképp tetszőleges tartalommal ruházhatnak fel. Mind e közben a választott bíróságok tagjai mintegy „főállásban” esetleg azon társaságok jogi képviselői, akiknek ügyeiben más napokon ítélnének. Hangsúlyoznunk kell, az a körülmény, hogy ez a rendszer még nem, vagy nem teljesen épült ki, nem változtat azon, hogy kellő adat áll rendelkezésünkre ahhoz, hogy ezt a célt és az ehhez fűződő érdekeket világosan lássuk.

IV. Dilemmák a *lex generalis*-szal kapcsolatban

Jól ismert jogelv a *lex specialis derogat legi generali* elve. Pokol szellemesen állapítja meg, hogy „az alkotmánybíráskodás létrejöttével maga az egész alkotmányi jog megfordította ezt az elvet az elmúlt évtizedekben, és az alkotmányhoz képest mindig speciálisabb törvényi szabályok felett az alkotmánybíráskodás *lex generalis* jellege érvényesül.”³² Nem egészen új azonban ez a „felismerés”. Magam először Vörös Imre egy munkájában akadtam egy ehhez hasonló megállapításra. Az azzal kapcsolatos észrevételeimet talán nem egészen haszontalan ezen a helyen is kifejtetem.

Vörös Imre kiváló tanulmányában az Alkotmány 70/I §-át egy, az alapjogokat érintő speciális szabálynak értelmezte, amelyhez képest általános szabálynak minősítette a

²⁹ Jacques Attali: *A nomád ember*. Allprint, Budapest, 2004. 305. (Az eredeti, francia nyelvű mű 2003-ból származik.)

³⁰ Horváthy Balázs: A CETA új vitarendezési mechanizmusa. *Jti blog* A Jogtudományi Intézet Blogoldala, 2016. április 04. 15:37 <https://jog.tk.mta.hu/blog/2016/04/a-ceta-uj-vitarendezesi-mechanizmusa> (Letöltés: 2020. 01. 12.)

³¹ Jacques Attali: *A nomád ember*. Allprint, Budapest, 2004. 305. (Az eredeti, francia nyelvű mű 2003-ból származik.)

³² Pokol kézirat 11.

jogállamiságnak az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében rögzített elvét. Álláspontja szerint azonban a közjogban a speciális szabály nem előzi meg az általános szabályt. Nézete szerint a *lex specialis derogat legi generali* elve a magánjog alapelve, amelyet a magánautonómia elvével hoz összefüggésbe. Ehhez képest – érvel Vörös – a közjogban a magánautonómia értelmezhetetlen, így ott azt szabad megtennie az államnak, amit számára a törvény kifejezetten megenged.³³

Ezen a ponton meg kell állapítanunk, hogy noha Vörös Imre végső következtetése az alkotmánymódosítással kapcsolatban megítélésünk szerint helyes, azonban a logikai út, ahogyan odáig eljut, meglehetősen problematikus. Elsősorban arra célszerű a figyelmet felhívni, hogy a *lex specialis derogat legi generali* elve nem a magánautonómia elvéből következik, és nem is következhet abból, hiszen ez az elv a „lex”, a törvény, a pozitív jog szférájának alapvető elve, ahol pedig a magánautonómiának nem sok szerepe van. A *lex specialis derogat legi generali* elve logikai természetű, nem pedig jogpolitikai eredetű. A magánautonómia azonban olyan jogpolitikai jellegű elv, amelyet adott esetben korlátozhat a jogalkotói akarat. Ezzel szemben az általánosság és különösség viszonya olyan logikai viszony, amelyen még a jogalkotónak sincs hatalma.

Másodsorban Vörös Imre két külön természetű kérdést exponál azonos problémaként, ugyanis a *lex specialis* elvét a diszpozitivitás és a kogencia dichotómiájának részeként vizsgálja. Az állami szabályozás szabadságának azonban nem az képezi korlátját, hogy volna egy olyan közjogi jogelv, amelynek értelmében a közjogi általános szabály lerontja a közjogi speciális szabályt, hanem a *felhatalmazáshoz kötöttség* elve. Ezt a felhatalmazást kívánta magának megadni a jogalkotó az Alkotmánymódosítással. Kérdés azonban, hogy jogszerűen-e.

A konkrét szabály, nevezetesen az Alkotmány 70/I. §-a kétségtelenül szembekerül a jogbiztonságra vonatkozó szabállyal, azonban annak semmi esetre sem speciális szabálya, hiszen a speciális szabály csupán többlet-meghatározottsággal rendelkezik az általánoshoz képest, a többlet-meghatározottság azonban nem tartalmazhat olyan novumot, amely túlterjeszkedik az általános szabály keretein. Ellenkező esetben *sui generis* szabályról van szó. A két *sui generis* szabály közötti konfliktus feloldása azonban csak a jogelvek oldaláról lehetséges. A két szabályban alakot öltő elvet mérlegre kell tehát tenni, és annak a szabálynak kell végül elsőbbséget adni, amelyik a súlyosabb elv érvényesülését szolgálja. Tekintettel azonban arra, hogy a konkrét esetben a két szabály közül az egyik (a jogállamiságról szóló) maga jogelv, a másik azonban csupán olyan operatív szabály, amelynek legitimitása érdekében a jogalkotási folyamatban csak hivatkozták az igazságosság jogelvét, de nem igazolták, hogy ezt a jogelvet az operatív szabály valóban szolgálja, nyilvánvalóan az elvi jelentőségű szabály elsőbbséget fog élvezni az operatívval szemben.

A korábbiak során részletesen kitértünk arra, hogy a speciális szabály logikailag (a tényállás-meghatározottságok oldaláról a több-kevesebb viszony szerint) rendelődik alá az általánosnak, a kétféle szabály azonban funkcionálisan mellérendelt viszonyban áll egymással. A speciális szabály épp e mellérendeltség okán kerülhet adott esetben előtérbe az általános szabályhoz képest. Utaltunk arra is, hogy a speciális (operatívabb jellegű) jogelv cél-eszköz viszonyban áll az általánosabb elvvel, amely utóbbinak a speciális elv így funkcionálisan alárendelődik, noha a meghatározottságok oldaláról, a több-kevesebb viszony szerint közöttük logikai alá-fölé rendeltség nincs. (A jogállamiság általánosabb elvét például szolgálhatja a nyilvánosság elve, de ettől még közöttük logikai alárendeltség nem keletkezik a többlet-meghatározottság aspektusából.)

Ugyanez a funkcionális alárendeltség állapítható meg azonban egy – akár operatív –

³³Vörös Imre: Vázlat az alapvető jogok természetéről az Alaptörvény negyedik és ötödik módosítása után (Az Alkotmánybíróság döntése, a Velencei Bizottság és az Európai Parlament állásfoglalásai). *Fundamentum* 2013. 3. 53-65. különösen 63-64.

elv és a megvalósulását segítő konkrét szabály között. Ha tehát a szabály magában hordja az azzal az elvvel való ütközés lehetőségét, amelynek megvalósulását elősegíteni hivatott, akkor a szabály korrigálandó, pontosítandó, vagy megsemmisítendő, de semmi esetre sem beszélhetünk az elv lerontásáról. Ha azonban a szabály más elv érvényesülését szolgálja, mint amivel ütközik, akkor az általa szolgáló elv súlya összemérendő annak az elvnek a súlyával, amellyel a szabály konfliktusba kerül.

A konkrét esetben az aránytalan végkielégítések különadóztatásának lehetőségét kívánta biztosítani az alkotmányozó, mégpedig az igazságosság elvére hivatkozással. A jó erkölcsbe ütköző juttatások különadóztatását lehetővé tevő előírás azonban nem adott garanciát arra, hogy a jó erkölcsbe ütközés feltételeinek megvalósulását 1) a független bíróság vizsgálni fogja, 2) mégpedig kizárólag a jó erkölcs szempontjai, nem pedig a jogalkotó később meghatározott, megdönthetetlen törvényi vélelme alapján. Hangsúlyozni kell, hogy az Alkotmány ez irányú módosítására éppen azért került sor, hogy a jogalkotó a jó erkölcsbe ütközés vizsgálatának lehetőségét az ún. „nagy összegű” végkielégítések és egyéb juttatások tekintetében kivegye a bíróság hatásköréből. A konkrét szabály tehát annak lehetőségét hordozta, hogy a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog csorbuljon. Ez azonban nem csupán a jogállamiság, de az igazságosság elvével is ellenkezik.

Alaposabban szemügyre véve a Vörös Imre tanulmányában részletesen elemzett esetet, meg kell állapítanunk, hogy az Alkotmány itt tárgyalt módosításában nem az tekinthető problematikusnak, hogy egy speciális szabály lerontana egy általános szabályt, hiszen általános-speciális szabálykapcsolatról itt nincs szó. A problémát az jelentette, hogy az Alkotmány részévé tettek egy olyan *sui generis* operatív szabályt, ami két alkotmányos jogelvvvel is ütközött.

Visszatérve egyúttal a Vörös Imre által javasolt formulára, nevezetesen, hogy a közjogban a *lex generalis derogat legi specialis* elve lenne érvényes, érdemes az elgondolást egy konkrét, bár fiktív szabályozási eseten megvizsgálni. Egy olyan általános közjogi szabályhoz képest, hogy „Aki honvédelmi kötelezettségét nem teljesíti, öt évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”, speciális, többlet-meghatározottságot hordozó szabálynak minősül az a szabály, hogy „Aki honvédelmi kötelezettségét szándékosan nem teljesíti, háromtól öt évig terjedő, fegyházban letöltendő szabadságvesztéssel büntetendő.” A két szabály nyilvánvalóan közjogi természetű, és ezek közül a speciális ugyanolyan módon előzi meg az általános szabályt, mint megelőzi a speciális szabály az általánost a magánjogban. Vörös Imre javaslata bár kétség kívül szellemes, azonban helytállónak aligha mondható.

Vörös Imre helyesen érzett azonban rá arra, hogy a *lex specialis derogat legi generali* elvének lehet, sőt van egy ellenpárja. Ez pedig nem más, mint a korábban már megfogalmazott, elvi jellegűnek elfogadható kijelentés, hogy *az általános elv megelőzi a speciális elvet* – tudniillik azért, mert utóbbi funkcionális alárendeltségben van az előbbivel. Tekintettel azonban arra, hogy ebben az esetben a megelőzést a funkcionális alárendeltség határozza meg, a funkcionálisan alárendelt szabályt is megelőzi az az elv, amelynek érvényesülését a szabály szolgálja. Ezen a helyen ismételtetni kell arra is, hogy amennyiben a szabály valamely elvvel ellenkezik (akár egy olyan elvvel tehát, amelynek érvényesülését a szabály közvetlenül nem szolgálja), a konfliktus feloldása, a szabály létjogosultságának igazolása egy további jogelv figyelembe vételével történhet meg. Ilyen elv hiányában azonban a szabály jogállami keretek között megsemmisítendő, illetve a bíróságok ítélezése során figyelmen kívül hagyandó.